UDK 811’163.42’373
821.163.42-1=81’373
Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 16. II. 2025.
Prihvaćen za tisak 17. IV. 2025.
https://doi.org/10.31724/rihjj.52.1.6

**Gordana Čupković**
Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku
Mihovila Pavlinovića 1, HR-23000 Zadar
https://orcid.org/0000-0001-8591-6357
*gcupkov@unizd.hr*

# LEKSIČKE DIFERENCIJACIJE U ŠTOKAVSKIM ČITANJIMA ODLOMKA MARULIĆEVE *JUDITE*

U radu se popisuju, kategoriziraju (s obzirom na zastupljenost u suvremenoj uporabi) i interpretiraju (s obzirom na značenja) podudarnosti i razlike u leksičkim rješenjima koje se mogu pronaći u četiri štokavska čitanja odlomka prvoga pjevanja Marulićeve *Judite*: Slamnigovo (1970), Grčićevo (1983), Kolumbićevo (1985) i Barbarićevo (2021). Cilj istraživanja je ukazati na pristupe stilizaciji i metaforizaciji u posredovanju suvremenim (hrvatskim standardnim) jezikom verbalne umjetnine pisane povijesnim (hrvatskim čakavskim) književnim jezikom. Osim iz aspekta (raz)gradnje književnoga kanona, otvaraju se mogućnosti sagledavanja problematike unutarjezičnoga prevođenja i s aspekta konceptualne utemeljenosti. Istraživanje pokazuje da je izbor leksičkih rješenja u čitanjima podređen slijeđenju visokoga stila izvornika te da se težnja za očuvanjem kulturne identifikacije, umjesto čuvanjem izraza, ostvaruje čuvanjem smisla.

## 1. Uvod

Kada govorimo o Marulićevoj *Juditi*, neizbježno markiranoj početcima hrvatske autorske umjetničke književnosti, možemo govoriti i o pokušajima svojevrsne beatifikacije književnoga kanona pa i o slojevitom paternalizmu.[1]

[1] Od Zoranićeva „poja slavnoga Marula pastira” do suvremenih glasova upućenih u svijet: „Proprio per questo la *figura eloquentiae* ‘padre della letteratura croata’ è efficace come in pochi cosi: possiede una reale validità plurisecolare, e sarà attuale, ne siamo convinti, anche in future” (Tomasović 2000: 91), ili: „*Judita* is the cornerstone of Croatian artistic and literary authorship” (Barbarić i Horvat 2022: 255).

Kanonu[2] je sukladno i nastojanje da se mogućnosti aktualne i promjenljive čitateljske interpretacije (kao individualiziranoga aktivnoga razumijevanja) početaka ili klasičnih vrhunaca nacionalnih književnosti prevladaju pa i posve zamijene tumačenjem autoriteta, koje se manifestira i postupcima, u dosadašnjoj traduktološkoj praksi označenim još nedovoljno razrađenim terminom, unutarjezičnoga prijevoda (usp. Barbarić i Horvat 2022: 256).[3] U pristupu Marulićevu reprezentativnom književnom djelu spomenuto je nastojanje, pod okriljem identifikacije kolektiva, u određenoj mjeri usmjereno i na petrificiranje značenjskih slojeva time i na svojevrsno vraćanje u ishodište: biblijski tekst, čime se i interpretacija seli u hermeneutiku (kao vještinu koja nije dostupna svima).[4] To je u suglasju i sa širom tendencijom da se u svakom društvenom kontekstu temeljno djelo nacionalne književnosti nastoji objaviti u suvremenom ruhu, koje bi tom kontekstu bilo prikladno (a što se zorno može pratiti i samo usporedbom naslovnica *Judite*)[5].

Proučavana četiri čitanja, tri iz 20. stoljeća (Ivana Slamniga, Marka Grčića i Nikice Kolumbića) i jedno iz 21. stoljeća (Vuka-Tadije Barbarića), koja autori, u traganju za adekvatnim nazivom, pa i iz potrebe „opravdavanja" pristupa, nazivaju: *prijenosom*, *prijevodom*, *prepjevom* i *prilagodbom*, regulirana su perspektivom dijakronijskoga odmaka; čitanja su mahom predstavljena kao unutarjezični prijevod književnoga djela iz prošlosti (kao recepcijski „teže" prohodne verbalne umjetnine) na „suvremeni" jezik. Pri čemu se ne može zanemariti da je Slamnigova suvremenost proljećarska (pa težnja za izmještanjem u suvremenost i „lakim" čitanjem komunicira i s elementima buntovnosti), Kolumbićeva i Grčićeva predtranzicijska (pa je „lako" čitanje i dekadentno čitanje), a Barbarićeva korporacijska (u kojem je društvu „lako" čitanje tipizirano praćeno imperativom „lake" zarade).

2 U značenju koje opisuje Assmann: „Pod kanonom razumijevamo onu formu tradicije u kojoj je postignuta najviša sadržinska obaveznost i najizraženija formalna utvrđenost" (2005: 123).

3 Na stranicama Književnoga kruga Split može se pronaći početak *Judite* u prijevodima na hrvatski standardni jezik i na strane jezike bez razdiobe na vrstu (unutarjezični/vanjezični) https://drive.google.com/file/d/19jiHyLFXRakLqY_DCFIJyLyMBJ1kirNf/view (pristupljeno 7. veljače 2025.).

4 U nastojanjima za svojevrsnim petrificiranjem značenjskih slojeva književnoga klasika pa i njegovim zatvaranjem u jedno čitanje odjekuju riječi o kanoniziranju ranokršćanske književnosti, kao odustajanja od aktualnoga razumijevanja: „Indem sie so selber versäumte, sich den Anschluß an die Weltliteratur zu sichern, ist sie von der Kirche kanonisiert worden: das will sagen, die Nachwelt hat darauf verzichtet, sie zu verstehen, und sich vorbehalten, sie auszulegen" (usp. Overbeck 1919: 24).

5 Usp. Izdanja Judite. Književni krug. Split. https://www.knjizevni-krug.hr/judita/izdanja-judite/ (pristupljeno 7. veljače 2025.).

Prijenos s hrvatskoga čakavskoga književnoga jezika (koji uz čakavsku osnovicu posreduje i elemente kniških jezika i elemente drugih narječja) u hrvatski standardni jezik (štokavske osnovice) dovodi do izmjene sintakse (posebno reda riječi i participskih konstrukcija), glagolskih i tvorbenih oblika, vrsta riječi, metaforike (posebno frazema i kolokacija) i leksika. Osobito je zanimljivo sagledati pristupe leksičkoj razini, kao onoj u kojoj se konkretiziraju iskustva i identitet: pripadnost grupi (narodu ili naciji) ostvaruje se dijeljenjem zajedničkih znanja i iskustava, a upravo je leksik „jezična konkretizacija iskustva" (usp. Belaj 2009). Kulturni identitet, kao „reflektirani udio u nekoj kulturi, odnosno izjašnjavanje za nju" (Assmann 2005: 157) tipično se izgrađuje prema „unutra" (isto: 177), uvođenje posredovanja u jezik uvodi se distanca (pa i aspekt stranoga) koja se ipak nivelira opredjeljivanjem za postupak tumačenja: unutar jednoga jezika ne prevodimo kako bismo zamjenjivali (ili poboljšavali) simboličke obrasce komunikacije, već kako bismo posredovali smisao, odnosno kako se ne bismo udaljavali od kanoniziranoga značenjskoga sklopa; iz toga se razvija i proturječje da se brisanje (zamjenjivanje) leksema ne odvija radi brisanja komunikativnoga pamćenja, već radi ograđivanja ukupnoga prostora kulturnoga pamćenja, koji je, kako ga definira Assmann (2005: 22–23), prostor na kojem se objedinjuju mimetičko pamćenje, pamćenje stvari i komunikativno pamćenje.[6]

Posebno se u kognitivnoj semantici razmatraju kulturno specifična znanja te se, isticanjem kako i „neke propozicijske, metaforičke, metonimijske domene i scenariji te matrice domena mogu ključno ovisiti o kulturi" (Stanojević 2013: 76), stavlja fokus na obrasce preslikavanja ili zamjenjivanja u održavanju cjelovitosti matrica domena ili okvira, kao statičnih mreža „kulturološko-civilizacijskih znanja ili konfiguracija znanja koja ujedinjuju više domena povezanih s određenim jezičnim izrazom" (Belaj 2009: 256–257).[7]

Cilj ovoga rada je otvoriti mogućnost istraživanja unutarjezičnih prijevoda kao zanimljivih vrela za osvjetljivanje međuovisnosti postupaka (pre)stilizacije i

[6] „The cultural memory always has its specialists, both in oral and in literate societies. These include shamans, bards, and griots, as well as priests, teachers, artists, clerks, scholars, mandarins, rabbis, mullahs, and other names for specialized carriers of memory" (Assmann 2008: 114).

[7] Odabir riječi u komunikacijskom procesu diktiraju „različiti izvanjezični ili jezični situacijski konteksti koji potom mozgu daju impuls za aktivaciju jedne ili više kognitivnih domena oblikovanih na temelju širih ili užih iskustava i uvjerenja – od onih zajedničkih većoj ili manjoj jezičnoj zajednici pa do onih pojedinačnih" (Belaj 2009: 257).

metaforizacije u posredovanju književnoga teksta kod kojega posrednici i čitatelji nisu inojezični govornici, već govornici koji dijele ista znanja i iskustva, među ostalima i ona u kojima je autor izvornika pohranjen kao istojezični govornik.

## 2. Korpus

Razmatrajući versifikacijska pitanja pod nazivom „discipline mašte" Slamnig ističe kako je pjesma „važan faktor svijesti zajednice" (Slamnig 1965: 11) te se dotiče problematike odnosa hrvatskih narječja i posebno prijelaza u pisanje drugim narječjem, što je bio imperativ u „preporodnom metežu" (isto: 82),[8] kada je u nas otpočela i praksa unutarjezičnoga tumačenja (koncem stoljeća nastavljena „osvježavanjem" jezika pisaca, usp. Vončina 1999: 87). Upravo je Slamnig dao prvo suvremeno štokavsko čitanje *Judite*. On je 1970. priredio Marulićeve hrvatske stihove (*Juditu*, *Suzanu* i pjesme) kao četvrtu knjigu Pet stoljeća hrvatske književnosti za popularnu ediciju Matice hrvatske i Zore, koja se u početcima temeljila na prethodno dosegnutim spoznajama književnopovijesnih proučavanja. Tek 1970. za tada aktualna istraživanja Davor Kapetanić objavljuje raspravu „Kako pripremati izdanja djela novijih hrvatskih pisaca" kao „Nacrt pravila" za priređivanje,[9] u kojoj među ostalim prenosi načela iz češke tekstologije o pristupu djelima nacionalnih književnih klasika:

> „Nerijetko se u nas čuju zahtjevi koji traže da se u popularnim izdanjima treba slobodnije odnositi prema piščevu tekstu i modernizirati zastarjele oblike. Međutim, 'takve tendencije pokazuju sklonost da se tekstovi klasika približe današnjoj normi ne samo s pravopisne, već i s jezične strane. Takvim tendencijama treba posvetiti pažnju, jer ne smijemo ništa zanemariti što bi čitaocima moglo olakšati razumijevanje klasičnih tekstova. Ipak, ovdje je potrebno nešto uočiti. Jedna je stvar izdanje

[8] „I taj osjetljivi štokavski govor postao je književnim jezikom, u kojem se okušavao jedan Slovenac, jedan Grk i više kajkavaca, čakavaca i njemački odgojenih ljudi. Neštokavcima je bilo prepušteno, da pronalaze i ostvaruju pjesničke forme u jeziku, koji bi imao biti štokavski" (Slamnig 1965: 82).

[9] U priređivanju kritičkoga izdanja ističe kako: „posebnu i nepromjenjivu kategoriju u jeziku književnog djela sačinjavaju rječnik, rečenična izgradnja i frazeologija kao osobine koje su najizravnije povezane sa specifičnim stvaralačkim činom pjesnikovim; to je bitno područje individualno estetskog izbora i upotrebe izražajnih sredstava kolektivnog jezika u književnom stvaranju, i to s razloga što su leksička i sintaktička sredstva u najvećoj mjeri stilogena i, takva, najpotpunije karakteriziraju piščev jezik na planu stila" (Kapetanić 1970: 252).

> klasičnog pisca koje je pripremljeno na temelju kritike teksta, a sasvim druga zahvat koji teži modifikaciji teksta prema suvremenom jezičnom sustavu, pa kadšto i stilskim navikama. Na takav zahvat ima pravo pisac kad popravlja svoje vlastito djelo, kad motiviranim i stvaralačkim činom oživljuje neki svoj stariji tekst, ali to pravo nema nijedan izdavač. Veliki naši klasici jezgra su naše književne tradicije koja je svaki pojedinačni sastavni dio podjednako povezan s rukom svoga stvaraoca kao i sa svima ostalim povijesno određenim uvjetima svoga postanka. Zbog toga pri izdavanju takvih djela čitalac nije ni glavni ni jedini kriterij, kao što to nisu ni njegove današnje jezične i stilske navike i gledišta, već je prvi kriterij samo piščevo djelo kao neponovljivi izraz i svoga vremena i svoga jezika i stila.' (F. Vodička)" (Kapetanić 1970: 256).

Iako zastupa mišljenje da i popularna izdanja trebaju slijediti tekst priređen u kritičkom izdanju, za izdanja namijenjena djeci („dječja izdanja") ipak dopušta mogućnost da čitatelji, odnosno mogućnosti recepcije, diktiraju oblik izdanja tako da se i „piščev jezik smije modernizirati" (Kapetanić 1970: 256).

Slamnigovo izdanje sadrži transkripciju izvornika (Štefanić i Slamnig) dopunjenu tumačima i rječnikom te proznim prijevodom prvoga pjevanja koji je donesen u dodatku, nakon Marulićevih stihova, a prije tumača i rječnika, uz naslov koji sugerira kulturni prijenos: prenio u suvremeni jezik (Ivan Slamnig). U predgovoru se referira na nove spoznaje o Maruliću u odnosu na izdanje iz Akademijine edicije Starih pisaca hrvatskih (iz 1869.) pa se pjesmama provjerava autorstvo te ih „obogaćujemo [ih] novim značenjem za suvremenog čitaoca" (Marulić 1970: 7).

Publicist i prevoditelj Marko Grčić u svom je prevoditeljskom zamahu, osim *Judite*, preveo i *Ribanje* i *Robinju* i *Planine* [10]. U popularnom izdanju Mladosti iz 1983. donosi paralelno izvorni tekst *Judite* (s lijeve strane, koji je preuzet iz PSHK) i „prijevod" (s desne strane) za koji u predgovoru ističe kako je riječ o „prijevodu na suvremeni hrvatski književni jezik, u slobodnim stihovima"

[10] Sugerirajući pri tome da njegove prijevode čitatelji uzmu „kao neku vrstu proširenih komentara, ili da ih naprosto zanemare" (Hektorović – Lucić 1988: 205).

(Marulić 1983: 195).[11] Prijevod namjenjuje „običnom čitaocu" i učenicima, kao motiv ističe nerazumljivost Marulićeva djela „većini čitatelja" te dalje obrazlaže okvire „nerazumljivosti": čitatelji koji ne razumiju čakavski, čitatelji čakavci koji ne razumiju stari čakavski i čitatelji nevični artificijelnoj literaturi, kao oni kojima je djelo pisano u „visokome epskom stilu" (isto: 195) općenito neprohodno.

Povjesničar književnosti Nikica Kolumbić ne donosi izvorni Marulićev tekst, već samo vlastito čitanje u stihovima, koje naziva „suvremeni prepjev", kako je, uz ime prepjevaoca, navedeno i na naslovnici posebnoga otiska iz časopisa *Forum* 1985. (odlomak djela Kolumbić je prethodno objavio u *Vidiku* 1971.). Kao osvrt na postupak prepjeva znakovita je Vončinina ocjena u *Tekstoločkim načelima* za ediciju SHK: „Zamisao da bi se popularna izdanja morala svesti na prijevode izvornika u suvremeni hrvatski književni jezik ne može se održati" (Vončina 1999: 97).

Novi zamašnjak zamisli dali su jezikoslovci iz Instituta za hrvatski jezik koji su postavili cilj posredovanja književnoga djela „neutralnim leksikom" (Marulić 2021: 7),[12] zapravo višim stilom bez oznaka arhaizama i regionalizama, u cilju „uspostavljanja komunikacije između suvremenoga čitatelja i Marulićeva remek-djela" (Marulić 2021: 7); kolektiv IHJ svoje čitanje/tumačenje naziva prilagodbom. U izdanju koje je 2021.[13] objavila jedna medijska kuća na lijevoj, odnosnoj stražnjoj stranici donosi se izvoran tekst (iznova pouzdano transkribiran po prvom izdanju; transkripciju su sačinili Vuk-Tadija Barbarić i Marijana Horvat) a na desnoj, prednjoj stranici suvremeno prozno čitanje u sadržajno povezanoj strukturi četveroreda. Na naslovnici spomenutoga izdanja ne navode se imena autora prilagodbe, ona su navedena na unutarnjoj stranici Impressuma: Vuk-Tadija Barbarić, Marijana Horvat, Željko Jozić, Sanja Perić Gavrančić i Kristina Štrkalj Despot, ni uz pojedinačna pjevanja u Sadržaju nisu navedena imena autora prilagodbe, potrebno ih je tražiti u tekstu predgovora (pa

[11] Donošenjem teksta čitanja paralelno s tekstom predloška i to na istaknutoj (*recto)* stranici perceptivno (vizualno) se niveliraju čitanje i predložak, štoviše može se reći da se postavljanjem čitanja na desnu (prednju) stranicu manifestira i težnja ugrađivanja teksta čitanja u semantiku predloška.

[12] Konstrukt „neutralnosti" vjerojatno označava težnju k stilskoj neobilježenosti kao regulatoru prijenosa književnoga djela iz književnoumjetničkoga stila u standardnojezičnu normu i u neuporabno govorenje.

[13] Drugo je izdanje objavljeno u vremenu pisanja ovoga rada 2024., no u ovom se radu zadržavam na proučavanju samo prvoga izdanja iz 2021.

tamo nalazimo podatak da je prvo pjevanje radio Barbarić), što može biti preslika konvencije skromnosti, ali pridonosi i mistifikaciji „neutralnosti" čitanja.[14]

## 3. Kvantitativna raščlamba

Pomnim čitanjem ekscerptirane su sve leksičke zamjene u odnosu na predložak u usporedivim tekstovima svih četiriju čitanja. Pri tom su u obzir uzimani samo oni primjeri koji su leksički usporedivi u sva četiri čitanja: izostavljeni su primjeri u kojima je u nekom od tekstova slobodnija parafraza. Tako nisu uvršteni primjeri u kojima su tri čitanja izrazno i značenjski usporediva, a u jednom čitanju dolazi frazem iz drugoga značenjskoga polja, iako sastavnica toga frazema može biti metonimijski povezana s dijelom ostalih iskaza, kao što je glava za osobu/sebstvo u čitanju NK u primjeru:

> *da pozna po sebi* I, 27– *ali je i sam upoznao* IS[15], *ali plati glavom* NK, *spozna na sebi* MG, *na svojemu je primjeru iskusio* VTB),

ili primjeri u kojima je izraz sažet tako da jedan leksem zamjenjuje čitavu sintagmu:

> *i ki ga dobiše* I, 35 – *a oni koji su ga nadvladali* IS, *al <u>nove</u> svladaju drugi* NK, *a i oni koji ga pobijediše* MG, *a i oni koji su ga pobijedili*;

kao ni primjeri u kojima je u jednom od čitanja usporedivi izraz izostavljen:

> *podložan* I, 56 – *moraju pokoriti* IS, ø NK, *poslušno* MG, *pokorno* VTB.

Kao leksičke zamjene razmotreni su samo oni primjeri u kojima je Marulićev leksem zamijenjen leksemom različite osnove: diferencijacijom se ne smatraju primjeri koji su fonološke ili tvorbene alternacije s istom osnovom, bez obzira na njihov dijakronijski karakter (pa se primjerice Slamnigovo *s poštenjem* ne smatra diferencijacijom u odnosu na izvornik u kojemu je *s počten' jem* I, 6).

[14] Svakako i da kolektivni prijevod jednoga književnoga djela podrazumijeva dogovaranje općih načela i individualne kompromise u skladu s njima, uz to što su u pojedinačnim pjevanjima vidljiva i obilježja individualnih stilova autora prilagodbe, o čemu bi se moglo provesti zasebno istraživanje.

[15] Za pojedinačna čitanja u nastavku rada koristim inicijale autora: IS = Ivan Slamnig, NK = Nikica Kolumbić, MG = Marko Grčić, VTB = Vuk-Tadija Barbarić

Za potrebe istraživanja obrađen je jedan odlomak prvoga pjevanja (prva 102 stiha, što čini oko trećine prvoga pjevanja). U čitanjima prvih stotinu i dva stiha u odnosu na Marulićev izvornik ukupno je učinjeno 136 leksičkih zamjena. Broj učinjenih leksičkih zamjena u svakom pojedinom proučavanom čitanju donosi se u Tablici (1).

Tablica 1: Broj leksičkih zamjena u pojedinačnim čitanjima

| IS | MG | NK | VTB |
|---|---|---|---|
| 76 | 73 | 62 | 93 |

Najviše je leksičkih zamjena učinjeno u čitanju koje je vremenski najudaljenije od izvornika (VTB), dok je najmanje leksičkih zamjena učinjeno u čitanju koje nije zamišljeno kao unutarjezični prijevod, već kao prepjev (NK).

Za sedam Marulićevih leksema sva četiri čitanja daju međusobno različita rješenja: *uzvòdi* 31 > *uzdiže* VTB, *ponese* IS, *usplazi* NK, *uznosi* MG; *razvivši* 40 > *razapevši* MG, *postavio* VTB, *udarivši* NK, *utaborivši se* IS; *obazrih* 50 > *spazih* MG, *vidio* VTB, *predočit* NK, *(oko) dosiže* IS; *podtica* 87 > *hiti* MG, *potiče* VTB, *požuri* NK, *hrli* IS; *ciri se* 96 > *kesi se* MG, *pokazuje zube* VTB, *usta krivi* NK, *ceri se* IS; *posažmi* 100 > *stišće* MG, *zatvara* VTB, *sažima* NK, *žmirka* IS; *karti* 101 > *muči* MG, *stalno lomi* VTB, *mori* NK, *para* IS. U ovoj je kategoriji vidljivo kako su različita izrazna rješenja povezana konceptualno, posebno je to vidljivo u razrješavanju primjera utemeljena u kulturnom modelu gledanja (*obazrih*), u kojima se metaforički povezuju spoznaja i kretanje oka, ili u iskazivanju multimodalne povezanosti osjećaja i mimike (gdje se povezuje emocionalno ispuštanje zvukova smijeha s dijelovima tijela koji vizualno sudjeluju u radnji: zubi/usta). Tjelesna radnja (zatvaranje oka) povezuje i primjere razrješavanja Marulićeve sintagme *posažmi (očima)* pri čemu se ističe trenutnost (nedugotrajnost radnje) i razlikuju se koncepti potpunoga zatvaranja ili sužavanja vidnoga polja. Povezivanje emocija i tjelesne reakcije (dezintegracije) iskazano je primjerom *karti* (*pečal ka ga karti* Marulić 1988: 122), koji je glagol u Moguševu rječniku protumačen samo značenjem ‘mučiti’ (usp. *kartiti* u Marulić 1988: 231).

Od zadržavanja unutar istoga koncepta odudara razrješavanje primjera *podtica,* koji se u različitim čitanjima povezuje s konceptom žurbe (tri čitanja) i konceptom

poticanja (VTB); taj se leksem u Moguševu rječniku tumači samo značenjem ‘poticati’ (Marulić 1988: 262) i to je značenje smisaono prikladno kontekstu:

> noć jure podtica da narod, živine,
> človik, zvir i ptica, pustiv teg, počine. (Marulić 1988: 122)

Učinjeno je šest leksičkih zamjena koje su zajedničke svim četirima proučavanim čitanjima: *pokoj* 14 > *mir*/*smirenje*; *hiže* 44 > *kuće*; *doma* 75 > *(kod) kuće*; *nebore* 91 > *jadniče*/*jada*; *privraća* 99 > *okreće se*; *skupost* 102 > *pohlepa*. U ovoj kategoriji posebno je vidljivo da se u svim čitanjima istim leksemom (*kuća*) razrješavaju različiti Marulićevi leksemi za materijalnu građevinu i za ukupnost zajednice koja obitava na određenom prostoru.

U kasnijim izdanjima neminovno se uspostavlja komunikacija ne samo s izvornikom nego i s ranijim čitanjima pa je posebno zanimljivo promotriti broj primjera po kojima se jedno čitanje razlikuje od ostala tri čitanja koja imaju ista rješenja.

Tablica 2. Individualna leksička rješenja u pojedinačnim čitanjima[16]

| IS | MG | NK | VTB |
|---|---|---|---|
| 10 | 0 | 13 | 14 |
| knjiga 0 ( pjevanje), liku 6 (tijel-) umaklo 43 (-bež-), zaplijenio 44 (-pljačka-), nagradi 45 (darova-), poslanike 59 (glasnike), postamaniti 68 (pogubiti), u inozemstvu 76 (van), moćan 77 (sila), trči 93 (luta) | ø | sužnjima 25 (robovi-), prolazi 25 (protječe), uljeze 41 (uđe/ušao), željeze 42 (okovima), pohvali 45 (-ljubi-), rvaše 46 (bori-), nije 53 (nema) prisegne 78 (-kle-), zlamenjem 79 (znak-), predskazuje 81 (budućnost-), ljuto skačući 85 (bjesni), rad 88 (posao), vrijedi 91 (korist) | slava 1 (dika), stvarni 9 (pravi), um 10 (pamet), zarobili 12 (sapet), ep 20 (pjesan/pjesmu), uvjerio se 17(-vidje-), moć 33 (silu), mnoštvo 42 (jata-), robova 42 (sužanj-), pokorio 49 (podloži-), zahtijevali 62 (traži-), pribrojivši 72 (dodati), postelji 90 (perine), vrti 99 (kima) |

[16] U ovoj tablici izvan zagrade donosi se izdvojeno različito čitanje i broj stiha izvornika na koji se to čitanje referira, a u zagradama su primjer ili leksička osnova koji su isti u preostala tri čitanja.

I u navedenoj kategoriji, kao i u kategoriji ukupno zamijenjenih leksema, najveći je broj pojavnica zabilježen u čitanju VTB. Brojem pojavnica u ovoj kategoriji približilo se i čitanje NK, koje pak u kategoriji ukupno zamijenjenih leksema ima najmanje primjera; to proizlazi iz toga što čitanje NK pod etiketom prepjeva (pa i umjetničke slobode) ima opću intenciju prepjevati čakavske stihove u štokavske, a nema imperativ tumačiti lekseme iz izvornika, pa u velikom broju primjera ponavlja lekseme i leksičke osnove koje su zastupljene u izvorniku, a koje se u ostalim čitanjima tumače/zamjenjuju. Posebno je uočljivo da u čitanju MG, po u ovom radu postavljenim kriterijima pretrage, nije pronađen primjer u kojemu bi se to čitanje razlikovalo od ujednačenih rješenja u preostala tri čitanja pa bismo za to čitanje mogli reći da je u najmanjoj mjeri sklono zahvatima koji bi odstupali ili od izvornika ili od ustaljene uporabe. Posebno se ističu pojedina individualna rješenja, kao što su primjerice zamijenjen naslovni (pa i žanrovski) leksem *dika* kod VTB ili pak leksem *inozemstvo*, koji u čitanje *Judite* uvodi Slamnig a riječ je o rusizmu koji se upotrebljava od druge polovice 19. stoljeća (usp. ARj 3: 848).

## 4. Funkcionalna razdioba i kvalitativna raščlamba

Učinjene leksičke zamjene kvalitativno se mogu razvrstavati s obzirom na funkciju te unutar toga i s obzirom na koncepte koji utemeljuju leksička rješenja u pojedinim čitanjima. S obzirom na funkciju, relevantnim se ističe zastupljenost, prepoznatljivost i prozirnost u suvremenosti pa se mogu izdvojiti leksemi koji nisu u suvremenoj općoj ili regionalnoj uporabi (za današnju suvremenost to su pojavnice koje se u mrežnom korpusu ili ne bilježe ili se javljaju u broju do desetak pojavnica i to mahom citata iz starije pismenosti; koje pojavnice u mrežnom rječniku ili nisu zabilježene ili su obilježene kao arhaizmi), zatim se mogu izdvojiti leksemi koji su u suvremenoj uporabi obilježeni kao regionalizmi (u mrežnom korpusu im je zastupljenost manja od deset tisuća), treću skupinu čine leksemi koji su u suvremenoj uporabi u drugom funkcionalnom stilu a posljednju leksemi koji su u suvremenoj uporabi u istom funkcionalnom stilu, ali s pomakom u značenju. Povijesna značenja leksema provjerena su u Akademijinu Rječniku, a opis značenja i zastupljenost u Marulićevoj *Juditi* u Moguševu rječniku uz kritičko izdanje Književnoga kruga Split iz 1988. (koja značenja

zapravo predstavljaju peto čitanje s višestrukim rješenjima). Unutar navedenih skupina mogu se formirati podskupine s obzirom na značenje: konkretno ili apstraktno, doslovno ili preneseno, posebno se ističu diferencijacije u čitanjima apstraktnih značenja, s čim je povezano čitanje i interpretiranje metaforike te tome posljedično sužavanje ili širenje značenja, koje može, ali i ne mora pratiti dijakronijske mijene.

### 4.1. Leksemi koji nisu u suvremenoj (općoj ili regionalnoj) uporabi

Ovoj skupini pripadaju leksemi koji se mogu obuhvatiti općim nazivom nepoznate riječi, u smislu riječi čije je osnovno značenje suvremenom nestručnom čitatelju potrebno protumačiti i za čiju aktivnu uporabu ne posjeduje odgovarajuća znanja i iskustva, posebno ukoliko je riječ o leksičkim osnovama koje se asocijativno ne daju povezati s leksičkim osnovama zastupljenima u suvremenoj uporabi.[17] Takvi su leksemi: *jure* 'već, više', *hora* 'zemlja, kraj, narod' (prema Moguševu opisu u: Marulić 1988: 224), *teg* 'posao, rad, djelo' (isto: 297), *nebor* 'jadnik, bijednik' (isto: 246), *pruditi* 'koristiti' (isto: 275), *prežiti* 'gledati, vrebati' (isto: 270), *kartiti* 'mučiti'(isto: 231), *skupost* 'lakomost, pohlepa, požuda, škrtost' (isto: 285), *pribaćati* 'prikljucavati, bockati, tuckati' (isto: 270). U nastavku su obrađeni primjeri *traviti* i *smin*.

> *travi* (I, 10) [MM: ø][18]
>
> *traviti* „hraniti travom, ali i trovati; a od toga izvedeno u prenesenom smislu očaravati, upropaštavati" (ARj 18: 553); pojedinačna značenja: hraniti travom; hraniti uopće, uzdržavati; hraniti u prenesenom smislu, prožimati, ispunjati; omamljivati, začarati; biti u zabludi, griješiti, propadati, neprelaz., Marulić; ugrožavati, uništavati, prelaz (ARj 18: 553–554).
>
> *traviti* „opčinjavati koga, usp. zatraviti"; *zatraviti* „arh. opčarati, opčiniti" (HJP)

[17] Autori suvremenih čitanja mahom navode cilj učiniti djelo razumljivim suvremenom „nestručnom" čitatelju kao krajnjem korisniku. Pri tome se „nestručni" čitatelj glavninom promatra iz vizure pragmatičnoga čitanja, kao onaj tko ne razumije čakavski, hrvatski crkvenoslavenski i latinski, a manje iz vizure literarno-estetskoga čitanja (usp. Kordigel 1991a, 1991b), kao istojezični govornik s vremenske distance koji ima sposobnost povezivati njemu neprozirne jezične izraze s poznatim izrazima te time otvarati nova asocijativna polja i kreativno upisivati u djelo značenja koja nije zadao autor, ali su potencijalno omogućena autorovim izborom koda, a što nije u suprotnosti s time da svaka generacija čitatelja oblikuje interpretaciju teksta prihvatljivu toj generaciji (usp. Grosman 2010).

[18] U uglatim zagradama donosi se Moguševa definicija iz Rječnika u izdanju Književnoga kruga. Oznaka praznoga skupa upućuje na to da taj leksem nije popisan u spomenutom rječniku

*travi* (glagol): ø; *zatravi*: zatravi ljepota; zatravi i zatre … 185[19] (hrWaC)

*lutati* (IS) *bavi grijehom* (NK) *tumara* (MG) *griješi* (VTB)

U mrežnom se korpusu leksem *traviti* ne nalazi, u HJP obilježen je kao arhaizam. Kolumbić i Barbarić metaforični glagol (u kojemu se potencijalno loše hranjenje preslikava na misaonu radnju) ekspliciraju negativnim vrednovanjem postupanja (grijeh/griješenje kao neispravnost radnje), dok Slamnig i Grčić zadržavaju preslikavanje između dviju domena, ali zamjenjuju izvornu domenu (lošega) hranjenja domenom (besciljnoga) kretanja.

*smina* (I, 2) [MM: *smin* 4 – smion, hrabar]

*smin* „v. smjen" (ARj 15: 722); smjen, kao pridjev: „isto što i smion, odvažan, slobodan, srčan, koji se uzda, pouzdava)", ikavski lik imaju i dubrovački pisci (ARj 15: 740–741); riječ je o ptc. pret. pas. od *smjeti*

*smin* ø; *smino* 1 – iz starijih zapisa/književnosti; *smion*: 1448 (hrWaC)

*smin* ø *smion* „1. hrabar, junačan: 2. izazovan" (HJP)

*smionim* (IS) *smjela* (NK) *hrabra* (MG) *hrabrim* (VTB)

VTB i MG prevode značenje leksema pa stoga mijenjaju i leksičku osnovu. IS nastoji zadržati jezični izraz pridjevske osnove pa upotrebljava i rekciju koja je tom izrazu najbliža. NK nastoji zadržati poveznicu sa značenjem osnove, no pomiješanu s drugim leksemom: *smjelan* 'koji smije, usuđuje se'.

### 4.2. Leksemi koji su u suvremenoj regionalnoj uporabi

U ovu skupinu razvrstani su leksemi koji su dobro zastupljeni u mrežnom korpusu i u suvremenoj uporabi imaju regionalno prepoznatljivo značenje koje je u većoj ili manjoj mjeri poznato i nestručnom čitatelju.

*libro* (I, 0) [MM: *libro* 15 – poglavlje, *libar* 1 – knjiga]

*libar*, m. „v. *libro*. Od XV vijeka po sjevernome dalmatinskome i hrvatskome primorju i u Istri. Libar Marka Marula" (ARj 6: 37); *libro*, n. „v. knjiga. Riječ je dalmatska od lat. liber (uprav od acc. sing. librum. (…) U ovome se obliku govori u gornjemu primorju,

[19] Broj pojavnica u mrežnom korpusu.

tj. u Dubrovniku i u Boci (u sjevernomu je primorju oblik *libar*); nalazi se još u pisca Kašića koji hoće da piše dubrovačkijem govorom i u Bošnjaka Ančića. Od XV vijeka" (ARj 6: 39).

*libro* ø; *libar* „arh. jez. knjiž. knjiga; liber [Libar Marka Marulića]" (HJP)

*libro* 256 (nazivi trgovačkih subjekata, sportskih klubova, unutar citata na talijanskom, rijetki primjeri apelativa: *prigrlih libro istine*); *libar* 2043 (prevladavaju nazivi; od općih imenica: jedinca mjere (veći broj) i rječe za knjigu: *iz svetih libara*, *libar ili novine*)

*knjiga* (IS) *knjiga* (NK) *knjiga* (MG) *pjevanje* (VTB)

*Libar* (češće) i *libro* (rjeđe) u suvremenoj uporabi obilježeni su kao regionalizmi u značenju 'knjiga' (kao materijalni predmet); metonimijski se taj leksem upotrebljava i za dio knjige. Zamjenjivanjem toga leksema stručnim nazivom iz poetike ('pjevanje') u čitanje se upliće i znanstveni diskurs; Marulić ima i *poja* za pjevanje općenito: *s umiljenom pojom* (III, 998).

*kipu* I, 6 [MM: kip 3 – tijelo, struk]

kip „persona, corpus, forma, figura, species, imago, effigies, signum, simulacrum" (…) U Vrančićevu rječniku *persona*, u Mikaljinu *kip čovječji*, *trup*, *stas*, *statura*, *corporatura*, *corporatio* (…) Od mađ. *kep* slika, oblik, lice. Bilježi se kod Hektorovića, Budinića, Lastrića, Bandulavića, Divkovića (ARj 4: 956). [20]

*kip.* „lik. ljudski ili životinjski lik izrađen ob. u tvrdom materijalu (kamen, metal itd.) u tri dimenzije; statua" (HJP)

*kip* /statua 21 366; *kip*/statua – tijelo 89: *tijelo kipa*; *kip* – domovina 48

*liku* (IS) *tijela* (NK) *tijelu* (MG) *tijelu* (VTB)

Leksem *kip* u značenju 'tijela, stasa' ne bilježi se u HJP, u suvremenoj uporabi može se čuti samo u dijalektalnim organskim idiomima. Marulić u *Juditi* ne upotrebljava leksem *tilo*, taj se leksem može pronaći u Svarh muke Isukarstove, poslanicama, Slaviću, Pokladu, Naucima, Dijalozima, Suzani i sl. Određeni primjeri mogli bi upućivati na to da se leksemom *tilo* evocira i razgovornost pa se u ovom slučaju čitanje IS izdvaja u smislu nastojanja održavanja visokoga stila.

[20] Leksem kip u značenju 'oblik, lik, izgled' obilježava i kajkavski književni jezik, usp. kip u Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, https://kajkavski.hr/pretraga/?q=kip (pristupljeno 13. veljače 2025.).

*(duh) pravi* I, 9 [MM: prav 11 – prav, pravedan, pošten, nedužan]

*prav* – uspravan (uz imenice za konkretno); uz apstraktne imenice: pravedan, pravičan, nedužan, nevin, istinit, onakav kakav treba da bude tko (za osobu), štogod bestjelesno ili apstraktno (pravi goj), onaj koji doista jest, istinski, iskren, zakonit; razložit; ugodan, povoljan, mio; bezgrešan, neporočan; vjeran, pouzdan (ARj 11: 386–390)

*prav*: „1. a. koji je ravan, nesavijen, neiskrivljen, b. koji nije valovit; 2. pren. ekspr. pravedan" (HJP)

*pravi* 10082 (hrWaC)

*pravi* (IS) *pravi* (NK) *pravi* (MG) *stvarni* (VTB)

U suvremenoj regionalnoj uporabi *on je pravi /ona je prava* dolazi u značenju 'valjan, radišan', 'valjana, vjerna, radišna' pa se sužavanjem značenja u čitanju VTB otklanjaju regionalne konotacije i umjesto evociranja karakterne osobine evocira se kvaliteta apstraktnog entiteta.

*hiže* (I, 44) [MM *hiža* 3 – kuća, dom]

*hiža*: germanska posuđenica preuzeta još u praslavenskom; bilježi se u Vrančićevu (za *domicilium*), Mikaljinu (za *domus*, *domicilium*, *aedes*), Belostenčevu rječniku (*domus*, *aedes*), kod starih pisaca: Hektorovića, Kožičića, Budinića, Margitića, a za uporabu koncem 19. stoljeća autori ARj ističu: „U naše vrijeme može biti da se nahodi samo u kajkavaca"; značenja granaju na: kuća u doslovnom značenju; kuća u prenesenom značenju porodica, pleme; soba (ARj 3: 622).

*hiža* „reg. v. kuća" (HJP)

*hiža* 2014 (hrWaC): *mala hiža*, *stara hiža*, *tradicijska kuća / hiža*

*kuće* (IS) *kuće* (NK) *kuće* (MG) *kuće* (VTB)

Iako obilježuje glavninom organske idiome (kajkavske i čakavske), regionalizam *hiža* zastupljen je i u suvremenoj općoj uporabi za oznaku vrste tradicijske kuće. Ujednačeno zamjenjujući leksemom *kuća* prevoditelji u svojim čitanjima sugeriraju da je kod Marulića nedvojbeno riječ o regionalno neobilježenom doslovnom općem prostornom značenju (za kuću ili za sobu/prostoriju u kući: *napuni sve hiže blaga ko urubi*). Uz *hiža*, Marulić u Juditi upotrebljava i leksem *kuća*: zabilježene su dvije pojavnice u bilješkama kojima tumači osnovni tekst, u prenesenom značenju porodice: *od njegove kuće veće ne bi pop* (1452), i u doslovnom značenju kojim tumači metonimiju: *van krova: van kuće* (1085), pa bi se u tom kontekstu moglo reći i da leksem *hiža* u *Juditi* pripada višemu stilu.

*mejaš* (I, 55) [MM *mejaš* 5 – međaš, granica]

*mejaš* „isto što međaš" (ARj 6: 585); *međaš* „*terminus*, *conterminus*. Pored *međaš* nalazi se i *mejaš* i *meaš*. Sva se ova tri lika nalaze u štokavskijeh pisaca (…) u čakavaca je ponajviše *mejaš*, rijetko *meaš*, a još rjeđe *međaš* (u Đ. Barakovića nalaze se sva tri lika)" (ARj 6: 571); od značenja u ARj navodi se: isto što i međa, te preneseno: „za štogod tjelesno", „za štogod netjelesno", područje opkoljeno međama, „čovjek koji s kim međi" (ARj 6: 572).

*mejaš* „reg. 1. kamen međaš između imanja, kamen koji obilježava seoski posjed, usp. međaš; 2. ekspr. onaj koji na sudu istjeruje pravdu, koji se rado parniči; pravdaš; 3. vlasnik susjednog imanja, zemljišta" (HJP)

*mejaš*/*Mejaš* 550 (hrWaC) opća imenica (za prostor i za osobu), antroponimi, toponimi i imena skupina

*susjedima* (IS) *međaš* (NK) *graniči* (MG) *graniče* (VTB)

U čitanjima leksema *mejaš* razlikuju se koncepti osoba i prostora, ovisno o tome prevodi li se smisao Marulićeve odnosne konstrukcije (*koji s nami mejaš ima*) ili se samo zamjenjuje pojedinačni leksem.

### 4.3. Leksemi koji su u suvremenoj općoj uporabi u drugom funkcionalnom stilu

U ovu su skupinu razvrstani leksemi koji su jako dobro zastupljeni u suvremenoj općoj uporabi, ali pretežno obilježavaju razgovorni stil. Posebno se ističu leksemi *dika* 'dika' i *doma* 'kod kuće'.

dike I, 1 [MM: dika 9 – dika, slava]

dika „decus, honos, gloria, kao slava i čast, znači veliku hvalu pohvalu, dobar glas koji se na daleko širi, ali manje nego slava a veće nego čast. razlikuje se od slave i od časti i tijem što se ističe da se ona pohvala javno pokazuje, osobito riječima, i tijem što se može kazati o čem što upravo nije dostojno hvale" (ARj 2: 393)

dika – „1. ponos [biti na diku biti na ponos]; 2. jez. knjiž. draga, mila osoba (ob. mladić djevojci) [moja dika; zbogom diko, iron. propalo je, nema toga više, s tim je gotovo, s tim je završeno]" (HJP)

dika 2912 (hrWaC); hvala i dika 37 (hrWaC)

dika (IS) dika (NK) dika (MG) slava (VTB)

Leksemi *slava* i *čast* dobro su zastupljeni u *Juditi* (Moguš bilježi 19 pojavnica leksema *slava* i 13 pojavnica leksema *čast*). Motivacija zamjenjivanja leksema *dika* leksemom *slava* u Barbarićevu čitanju može se potražiti u tome da se, osim uvodno eksplicirane potrage za „neutralnim" leksemima, želi održati visoki stil izvornika (iz čega bismo mogli zaključiti da prevoditelj pretpostavlja kako je Maruliću leksem *dika* isključivo leksem iz višega stila, odnosno da njime Marulić ne evocira i razgovornost).[21] Autori čitanja IHJ i priređivači izvornoga Marulićeva teksta ovako objašnjavaju zamjenjivanje leksema *dika* u čitanju:

> „*Dika* {pride} is a very important word in Judita without an adequate modern equivalent. Today the meaning of the noun *dika* {pride} deviates considerably but not entirely from the meaning it was assigned by Marulić in his epic. He frequently employed the word *dika* in reference to great recognition and well-earned reputation, the meaning of which lies in the spectrum between, and coincides with, the nouns *čast* [honour] and *slava* [glory]. For lack of a better modern equivalent, the following strategy was adopted: *dika* was translated as a synonym of *slava* [glory] whenever deployed without *slava* [glory] in the same context, and of *čast* [honour] whenever denoted apart from the noun *čast* [honour]" (Barbarić i Horvat 2022: 258).

Leksem *dika* u suvremenoj je općoj uporabi solidno zastupljen i uglavnom obilježava razgovorni stil. U određenom broju primjera leksem *dika* u suvremenom korpusu dolazi i u sintagmi s leksemom *hvala*, upravo kako je na početku Marulićeve *Judite*, što pak predstavlja izravno unošenje upamćenoga citata iz lektire u suvremeni razgovorni stil i što zorno demonstrira kako se

[21] Istražujući lekseme *dika*, *slava* i *čast* u *Naslidovanju* i u Marulićevim autorskim djelima pokazala sam da je osnova *dik-*, u odnosu na zastupljenost u prijevodnoj prozi, gotovo trostruko zastupljenija u stihovima i autorskim djelima. Primjerice u djelu u kojemu se taj leksem ne bilježi („Suzana") književni leksem *počten'je* zastupljen je u znatnijoj mjeri nego u drugim djelima, dok je s duge strane u djelu koje se oslanja na usmenost („Svarh muke Isukarstove") leksem *dika* zastupljeniji nego u ostalim djelima (usp. Čupković 2017: 77–78). U *Naslidovanju* leksemi *dika* i *slava* dolaze kao prijevodni ekvivalenti za latinsko *gloria* i *laus* pri čemu je u izravnom obraćanju učestaliji leksem *dika* (usp. Čupković 2017: 116), koji se specifično pojavljuje i u označavanju vizualnoga izgleda (kao 'ures'; usp. Čupković 2017: 124 – 127). S obzirom na navedeno ne čini mi se pouzdanim posve odbaciti vezu toga leksema (barem kao sekundarne evokacije) s razgovornim stilom i u *Juditi*.

prepoznatljivi elementi književnoga kanona iz davne prošlosti, kao produktivni elementi kulturnoga pamćenja, mogu aktivirati u jeziku.[22]

> *doma* (I, 76) [MM: *doma* 2 *pril* – doma, kod kuće]
>
> *doma* „adv. domi; domum, *na domu*, *u domu*; *na dom*, *u dom*. (…) a. domi, na domu, u domu: kod kuće, u svojoj kući, u svojem zavičaju, u svojoj otadžbini (…) ovo je značenje (o stajanju) starije, kako se vidi po ostalijem slavenskijem jezicima; poznije je postalo drugo (za micanje) (…) b. domum, kod micanja, na dom, u dom: kući, u svoju kuću, u svoj zavičaj, u svoju otadžbinu". Primjeri iz Kožičića, Hektorovića, Gundulića, Kačića, Kanižlića, Lastrića i td. (ARj 2: 615)
>
> *doma* „razg., 1. kod kuće [imam to doma imam to kod kuće], 2. kući [idem doma idem kući]" (HJP)
>
> *doma*, adv. 126 905[23] (hrWaC)
>
> *kod kuće* (IS) *kod kuće* (NK) *kod kuće* (MG) *kod kuće* (VTB)

Povijesno se razlučuju dva značenja: statičnost (starije) i kretanje (mlađe, od 16. stoljeća), a u oba se iskazuje i pripadnost prostoru. Prilog *doma* u svim čitanjima evidentno nije zamijenjen radi razumljivosti, s obzirom da je uobičajen u uporabi u suvremenome jeziku (kao mogućnost tumačenja ostavlja ga i Moguš u svom rječniku), već je riječ o tome da se želi signalizirati kako kod Marulića taj primjer nije odraz razgovornosti, nego višega stila.

### 4.4. Leksemi koji su u suvremenoj općoj uporabi u istom funkcionalnom stilu s pomakom u značenju

U ovoj su skupini leksemi koji se zamjenjuju u čitanjima iako su u suvremenoj uporabi zastupljeni u svim funkcionalnim stilovima, dakle i u onim funkcijama koje obuhvaćaju nekadašnji viši stil, no proučavatelji ih u svojim čitanjima zamjenjuju sugerirajući da su ti leksemi u Marulićevo vrijeme imali ponešto (ili znatno) drugačije značenje od onoga koje imaju danas. Pri tome se posebno

[22] Na tom se primjeru pokazuje i kako se, u opreci tradicionalnoga normativističkoga i funkcionalnoga pristupa leksiku, normativistički pristup, iako monolitan, zagledanjem u tradicijska rješenja (usp. Babić 2001) pokazuje u jednome segmentu otvorenijim od propagiranja polivalentne funkcionalnosti, koja je u znatnome određena suvremenom uporabom (usp. Silić 2006).

[23] Pretraga je sužena na priloge, no u izlistavanju pojavnica vidljivo je da uz većinsku priložnu uporabu dolaze i primjeri imenica u kosom padežu.

cilja na uklanjanje konotacija i sekundarnih značenja koje uporaba tih leksema aktivira u različitim vremenima.

> *počten' jem* (I, 6) [MM: *počten' je* 5 – dika, čast; poštovanje]
>
> *počt-* „vidi *pošt-*" (ARj 10: 184); *poštenje* „svojstvo onoga koji je pošten (…) prema prvome liku ima potvrda od XIV do XVII vijeka, a drugome od XVI vijeka"; kod Vrančića *poštenje*, *honestas*, *honor*; „a. u subjektivnom smislu je čast"; „b. u objektivnom smislu isto što i pošta [poštovanje]"; „c. kao objekt (u pasivu subjekt) uz neke osobite glagole", činiti-; združeno s imenicama čast, slava (ARj 11: 91)
>
> *počtenje* ø; *poštenje* „1. častan i ispravan postupak prema drugome, njegovoj imovini i interesima; 2. ispravnost u odnosu na vladajuće moralne norme" (HJP)
>
> *počtenje* 4 (zapisi iz starijih tekstova); *poštenje* 14735; *poštenje_čistoća* 49 (hrWaC)
>
> *poštenjem* (IS) *duševnost* (NK) *poštenje* (MG) *vrlinom* (VTB)

Apstraktna imenica *poštenje* objedinjuje ispravnost (postupka) s vrlinom (čašću) i u povijesnim značenjima i u suvremenoj uporabi; u početnom odlomku *Judite* dolazi kao oznaka osobitosti (ispravnosti) postupka u sintagmatskoj svezi s duhovnom (i tjelesnom) osobinom čistoće. U Moguševoj eksplikaciji vidimo da se kod Marulića taj leksem svojim značenjem približava leksemu *dika*, što u suvremenoj uporabi nije slučaj (u suvremenosti većina primjera referira se na ispravnost u odnosu na krađu ili laž). Slamnig i Grčić zadržavaju leksem iz izvornika, dok Kolumbić i Barbarić nastoje signalizirati dijakronijski pomak značenja pa naglasak stavljaju na pozitivno obilježene duhovne osobine, čime se u sintagmatsku svezu, umjesto izmjenjivanja pozitivno obilježenoga postupka i pozitivno obilježene osobine (kako je kod Marulića), spajaju dvije pozitivno obilježene osobine.

> *pamet* I, 10 [MM: *pamet* 3 – pamet, um]
>
> *pamet* – „memoria, mens, cogitatio" (ARj 9: 597); „a. pamet je isto što um ili razum, ali u nižem stepenu, to se osobito razabira u primjerima, gdje se riječ pamet uzima pored um ili razum; b. pamet je isto što um ili razum" (ARj 9: 598); „4. misao, mišljenje" (ARj 9: 604); „pomnja, pozor" (ARj 9: 605)
>
> *pamet*: „1. sposobnost čovjeka da misli, shvaća i prosuđuje, spoznajna sposobnost, sposobnost za otkrivanje odnosa (uzročnosti, istovjetnosti itd.) među činjenicama i stvarima; inteligencija, razum, um; 2. prirodna sposobnost, nadarenost za što; 3. sjećanje, moć sjećanja, pamćenje [ne dolazi mi u pamet; imao je na pameti (da)]; 4. arh. davnina [od pameti od davnine]" (HJP)

*pamet* 100076; *soliti pamet*, *rasvijetiliti pamet*, *zamutiti pamet*…; ø pamet_griješiti (hrWac)

*pamet* (IS) *pamet* (NK) *pamet* (MG) *um* (VTB)

Kod Marulića *pamet* izvodi radnju neispravnoga postupanja (griješi), koja je sveza zadržana u tri čitanja, no ne pronalazi se među brojnim pojavnicama u mrežnom korpusu. U Akademijinu Rječniku pokušava se uspostaviti hijerarhijska distinkcija značenja *pamet* / *um* pa se navodi da je *pamet* „u nižem stepenu" u odnosu na *um*.[24] U suvremenom su jeziku pojedine kolokacije s *pamet* razgovorno i regionalno obilježene (*imati na pameti*) pa se zamjenjivanjem leksema *pamet* leksemom *um* signalizira kako je kod Marulića leksem *pamet* u višemu stilu, pri tome se u čitanju upotrebljava leksem koji je u suvremenoj uporabi slabije zastupljen od leksema pamet (*um* je u mrežnom korpusu zastupljen s 93225 pojavnica), a ujedno je i leksem iz znanstvenoga diskursa (semantike), pa je na tom primjeru vidljivo da se tendencija k općoj razumljivosti podređuje održavanju visokoga stila.

*kripost* (I, 5) [MM: *kripost* 9 – krepost, vrlina, snaga, jakost]

*krepost* „vis, virtus, osobina onoga što je krepak ili onoga što je krepko, ali se može shvatiti kao da znači: snaga, sila, pa su se još razvila i druga značenja"(ARj 5: 515)

*kripost* 101; *krepost* 4287 (hrWaC)

*krepost* „1. moralna čistoća, ukupnost moralnih vrlina; čestitost; 2. jez. knjiž. arh. tjelesna snaga, krepkost, čilost" (HJP)

*snagu* (IS) *krepost* (NK) *snagu* (MG) *čestitost* (VTB)

Čitanja izraza *dati kripost dilu* razlikuju se s obzirom na to je li u fokusu opojmljivanje apstraktne vrline (kreposti) kao fizičke sile /snage koja može proizvesti učinak ili je fokus na emocionalnom pozitivnom obilježavanju djelovanja pa je ta razlika u čitanjima diktirana pomacima u gledanju na utemeljenost metaforičnih izraza.

*darova* (I, 45) [MM: *darovati* 2 (-ova 2) *gl* – darovati]

*darovati* „pf. donare". Potvrde od 12. st. i u svim rječnicima počevši od Vrančićeva (ARj 2: 281).

[24] O sintagmatskim svezama i konceptualnoj utemeljenosti leksema iz domene mišljenja pisano je u: Čupković 2023.

*darovati* „(što) svrš. ⟨prez. dàrujēm, pril. pr. -āvši, prid. trp. dàrovān⟩, 1. dati na dar kao znak zahvalnosti, pažnje itd. [darovanome konju se zubi ne gledaju], 2. pravn. dati darovnicu; pokloniti" (HJP)

*darovati* 41531; *Bog ga preuzvisi i darova mu ime*; *darova ga Ciboni*; *što nam darova dan i večer...* (hrWaC)

*nagradi* (IS) *darivaše* (NK) *darova* (MG) *je darivao* (VTB)

U primjerima suvremene uporabe aorista svršenoga oblika ističu se primjeri iz sakralnoga stila te iz razgovornosti. U dva čitanja zadržava se leksička osnova a mijenja glagolski oblik i vid (aorist svršenoga glagola u imperfekt i perfekt nesvršenoga) dok se u jednom čitanju zadržava oblik i vid glagola, ali se mijenja leksička osnova, pri čemu se čuva izvorni okvir darivanja/nagrađivanja podređenih službenika (vitezova)[25].

## 5. Zaključne napomene

Zatvaranje teksta književnoga djela u kanon te kanoniziranje njegove interpretacije, kao ritualizirano postupanje izvorno prema sakralnim tekstovima a naknadno i prema klasicima, pri čemu se običan čitatelj razvlašćuje u korist „institucije interpretacije" (Assmann 2005: 113), koju predstavlja istaknuti tumač kao elitni nositelj kulturnoga pamćenja i (p)ovlašteni posjedovatelj znanja, permanentan je proces pa se može reći i da u unutarjezičnom prijevodu iznalazi formu kanona trećega reda (nakon kanona djela i kanona interpretacije). Analiza leksičkih diferencijacija u različitim čitanjima pokazuje kako kod unutarnjih prevoditelja Marulićeve *Judite* dominira težnja za održavanjem fiksiranim smisaonoga sloja djela (prenošenje smisla je iznad činjenja transparentnim pojedinačnih leksema), što se posebno manifestira nastojanjem održavanja visokoga stila i slijeđenjem enciklopedijskih i iskustvenih okvira koji utemeljuju izvornik pa se radi izbjegavanja „pogrešne" stilske pozicioniranosti zamjenjuju prepoznatljivi leksemi koji suvremenoj čitateljskoj publici nisu neprozirni. Interpretativni je temelj da *Judita* nije pisana pučkim jezikom, već je riječ o humanističkom obrascu eruditne pismenosti koji je i svojom versifikacijskom

[25] Da je riječ o bliskim prijateljskim ili obiteljskim odnosima, navedene osnove ne bi bile zamjenjive.

formom dvostruko rimovanoga dvanaesterca naglašeno odijeljen od protočne razgovornosti, koji uz klasične (i književne) jezike (kao što je hrvatski crkvenoslavenski) posreduje i književnu nadgradnju (manifestiranu uplitanjem elemenata iz različitih narječja koji postaju konvencija književnoga jezika). Opće je poznato i da verbalna umjetnina (pisana prirodnim jezikom) neminovno posreduje i elemente organske osnovice ili pokušava uspostaviti komunikaciju s njima, takav se odnos u pojedinim čitanjima nastoji pokazati zadržavanjem osnove a fonološkim i tvorbenim osuvremenjivanjem leksema, dok je u pojedinim čitanjima prevladavajuće zamjenjivanje leksičkih osnova u funkciji rezanja potencijalnih implikacija na organske idiome, pri čemu organski idiom u dodiru s književnim klasikom zadobiva oznaku hereze. Čuvanju smisla pridonosi i to što se pri zamjenjivanju leksema održavaju ili uspostavljaju metaforičke poveznice najčešće unutar istoga koncepta ili unutar iste domene s alternantnim konceptima. Težnja očuvanja književnoga kanona vidljiva je i u prepjevu (za koji bi se očekivalo da po svojoj definiciji „slobodnoga" ili „neobaveznoga" prijevoda ima suprotan, razgrađujući učinak), koji se održavanjem versifikacijske i izrazne forme, unatoč manjim modifikacijama smisla, može svrstati i u kanon četvrtoga reda.

Neujednačenosti koje se mogu naći u svim čitanjima pokazuju kako se prevoditelji nalaze i pred nedoumicom očuvati izvorni smisao i učiniti ga lako dostupnim suvremenoj općoj čitateljskoj publici, te u tom nastojanju u potpunosti razgraditi izvorni izrazni sloj i metaforiku, ili pak održavati zahtjevniju dostupnost (djelomičnim čuvanjem izraza i metaforike izvornika). Razvidno je da se Kolumbić odveć oslanja na predložak pa je, iako pokazuje zavidnu razinu versifikacijske vještine, njegov prepjev premalo originalan da bi bio njegovo autorsko djelo; kako dodavanjem leksema i pjesničkih slika iznevjeruje načelo autentičnosti, taj se tekst ne bi mogao zvati ni Marulićevim djelom. Grčić u svom proznom čitanju na mnogim mjestima dosljedno slijedi Marulićev izvornik pa i nije riječ o prijevodu u pravom smislu (kalkiranje je dominantna tehnika), upravo zbog tako dosljednog slijeđenja izvornika na pojedinim mjestima daje čitanja koja u bitnome odudaraju od provjerljivih značenja stihova izvornika. Barbarić (uz zadana načela koletiva IHJ) donosi prozno čitanje koje je najdosljednije u pristupu prenošenja (petrificiranja) smisla pojedinačnih stihova i njegovom suvremenom izražavanju u visokom stilu standardnoga jezika, i taj je pristup iznjedrio i najveći broj leksičkih zamjena. Slamnigov prijevod po diskretnoj smještenosti u

dodatku izdanja PSHK ostavlja dojam da nema intenciju ugrađivanja u izvornik, no samo čitanje pokazuje ambivalentnost. S jedne strane vidljiva je težnja za zadržavanjem što većega broja izvornih leksičkih osnova (primjerice na samom početku pjevanja), a s druge strane na određenim mjestima intervenira posve modernim leksičkim rješenjima pa se znakovito i slikovito može reći da se eruditni klasik hrvatske književnosti u ulozi tumača svog davnog prethodnika našao pritisnut kanonom djela i kanonom interpretacije. Tu bi unutarnju napetost, ili Slamnigovim riječima rečeno „neurozu u kulturnom životu", a s obzirom na to da se pojavljuju i pripremaju nova čitanja staroga klasika, mogli produbiti ili razriješiti drugi autoriteti.

## Izvori

ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I – XXIII. 1880. – 1976. JAZU. Zagreb.

HJP = *Hrvatski jezični portal*. Novi Liber – Srce. https://hjp.znanje.hr/ (pristupljeno 10. veljače 2025.).

hrWac = Hrvatski mrežni korpus. Filozofski fakultet. Zagreb. http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrwac/ (pristupljeno 10. veljače 2025.).

Marulić, Marko. 1970. *Judita, Suzana, Pjesme*. Priredio Ivan Slamnig. PSHK 4. Matica hrvatska – Zora. Zagreb.

Marulić, Marko. 1983. *Judita*. Prijevod i komentari Marko Grčić. Mladost. Zagreb.

Marulić, Marko. 1985. *Judita*. Nikica Kolumbić. Suvremeni prepjev. Forum 6. 1269–1328.

Marulić, Marko. 1988. *Judita*. Književni krug. Split.

Marulić, Marko. 2021. *Judita*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

## Literatura

Assmann, Jan. 2005. *Kulturno pamćenje*. Preveo Vahidin Preljević. Vrijeme. Zenica.

Assmann, Jan. 2008. Communicative and Cultural Memory. *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Ur. Erll, Astrid; Nünning, Ansgar. De Gruyter Brill. Berlin – New York. 109–118.

Babić, Stjepan. 2001. Hrvatski su pisci uvijek pisali likove tipa grješnik, pogrješka, strjelica. *Jezik* 48(5). 162–172.

Barbarić, Vuk-Tadija; Horvat, Marijana. 2022. The Remake of Judita: A Modern Translation of the First Croatian Literary and Artistic Work. *Collegium Antropologicum* 46(3). 253–259. http://dx.doi.org/10.5671/ca.46.3.9

Belaj, Branimir. 2009. Leksik i identitet. *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*. Ur. Badurina, Lada; Pranjković, Ivo; Silić, Josip. Disput. Zagreb. 253–266.

Čupković, Gordana. 2017. Imenske sintagme pokude i pohvale u Marulićevu hrvatskom leksiku. *Jezik i reformacija. Ogledi iz dijakronijske sintakse i semantike*. Čupković, Gordana. Sveučilište u Zadru. Zadar. 63–130.

Čupković, Gordana. 2023. Bilješke o pojmovima iz domene mišljenja u Zoranićevim *Planinama*. *Ljubvene i deželje Vile i malinari od Istine*. Ur. Dukić, Davor; Lupić, Ivan; Mrdeža-Antonina, Divna. Sveučilište u Zadru – Filozofski fakultet u Zagrebu. Zadar – Zagreb. 191–210.

Grosman, Meta. 2010. *U obranu čitanja: Čitatelj i književnost u 21. stoljeću*. Prevela Anita Peti-Stantić. Algoritam. Zagreb.

Hektorović, Petar; Lucić, Hanibal. 1988. *Ribanje i ribarsko prigovaranje. Robinja: izvornik i prijevod.* Prijevod i komentari Marko Grčić. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb.

Kapetanić, Davor. 1970. Kako pripremati izdanja djela novijih hrvatskih pisaca. *Croatica* 1(1). 237–259.

Kordigel, Metka. 1991a. Razvoj čitanja, vrste čitanja i tipologija čitalaca, I. dio. *Umjetnost i dijete* 2–3: 101–123.

Kordigel, Metka. 1991b. Razvoj čitanja, vrste čitanja i tipologija čitalaca, II. dio. *Umjetnost i dijete* 4: 175–193.

Overbeck, Franz. 1919. *Christentum und Kultur.* Basel.

Silić, Josip. 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Disput. Zagreb.

Slamnig, Ivan. 1965. Disciplina mašte. Matica hrvatska. Zagreb.

Stanojević, Mateusz-Milan. 2013. *Konceptualna metafora*. Biblioteka srednje Europe. Zagreb.

Vončina, Josip. 1999. *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza*. Posebni prilog Stoljećima hrvatske književnosti. Matica hrvatska. Zagreb.

# Lexical Differentiations in Štokavian Readings of a Fragment from Marulić's *Judith*

*Abstract*

The paper lists, categorizes and interprets the similarities and differences in lexical solutions that can be found in four Štokavian readings of the passage of the first canto of Marulić's *Judith*: Slamnig's (Marulić 1970), Grčić's (Marulić 1983), Kolumbić's (Marulić 1985) and Barbarić's (Marulić 2021). The aim of the research is to illuminate the processes of stylization and metaphorization in the mediation of the contemporary (Croatian standard) language of a literary text written in the historical (Croatian Čakavian) literary language, which also opens up the possibility of looking at the problem of intralingual translation from the aspect of conceptual foundation. The examples were excerpted by close reading, the meanings were checked in the historical Academy Dictionary and in the modern online dictionary (Croatian language portal), while the representation in the modern language was checked in the Croatian online corpus (hrWaC). Quantitative processing obtained data on the amount of changes made per individual reading, while qualitatively, lexemes that are replaced are classified with regard to function into those that are not in contemporary general or regional use, those that are in contemporary use marked as regionalisms, that are in contemporary use in a different functional style, and lexemes that are in contemporary use in the same functional style, but with a shift in meaning. The research shows that the choice of lexical solutions in the readings is subordinated to the effort to maintain the high style in which the original was written, while the cultural identification of the canon, instead of preserving the language expressions, is achieved by preserving the meanings.

***Ključne riječi:*** leksik, kulturno pamćenje, funkcionalni stil, prevođenje, metafora
***Keywords:*** vocabulary, cultural memory, functional style, translation, metaphor